

Melania Dereszyńska-Romaniuk

Vistulana w zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy

słowa kluczowe: Archiwum Państwowe, Bydgoszcz, archiwalia, Wisła

22 czerwca 2016 r. Sejm Rzeczypospolitej przyjął uchwałę, w której ustanowił rok 2017 Rokiem Rzeki Wisły. Nastąpiło to w 550. rocznicę pierwszego wolnego flisu po rzece. Idea obchodów zyskała poparcie samorządów, organizacji pozarządowych i instytucji.

W województwie kujawsko-pomorskim kulminacyjne wydarzenia obchodów Roku Rzeki Wisły zaplanowano w dniach 11-15 sierpnia 2017 r., na zorganizowanym Festiwalu Wisły, promującym jej odcinek od Włocławka do Torunia, między 675 a 735 kilometrem rzeki. To niegdyś w tym rejonie Wisłę przecinał Szlak Bursztynowy. Wieki później tu przebiegała granica z zakonem. Po długiej wojnie z Krzyżakami podpisano tu II pokój toruński, otwierający wolny flis na Wiśle. To tylko w tym rejonie bolszewicy przekroczyli rzekę, posuwając się w 1920 r. na zachód. Dziś ten odcinek rzeki też jest strategiczny, za sprawą planów budowy kolejnej zapory na Wiśle, która może zdecydować o jej dalszym losie¹.

Problematyka dotycząca Wisły występuje w archiwaliach tworzących zasób Archiwum Państwowego w Bydgoszczy. Archiwum Bydgoskie, podobnie jak inne archiwa, przechowuje i udostępnia archiwalia o pertynencji terytorialnej, wyznaczonej przez właściwą jednostkę podziału terytorialnego. Na przestrzeni wieków obszar ten podlegał wielokrotnym modyfikacjom, związanym przede wszystkim ze zmianami statusu państwowego (okręg rejencyjny, województwo pomorskie, bydgoskie, kujawsko-pomorskie). Kolejne reformy administracyjne skutkowały powikłanymi losami archiwaliów i miały wpływ na historyczne ukształtowanie zasobu. Zgromadzone materiały archiwalne to pozostałość aktowa wytworzona zarówno przez organy władzy, administracji państwowej ogólnej

¹ Internet: <https://kujawsko-pomorskie.travel/pl/aktualności/2017-rok-rzeki-wisly>:
dostęp 05.05.2017.

i specjalnej, administracji samorządowej, jak i instytucje, zakłady i przedsiębiorstwa, towarzystwa, związki i stowarzyszenia rozmaitej specjalności².

Na uwagę zasługują dość liczne archiwalia dotyczące szeroko rozumianej problematyki wodnej bądź wodno-melioracyjnej. Stanowią je akta odnoszące się do kwestii prawnych, administracyjnych i gospodarczych związanych z wykorzystaniem i użytkowaniem akwenów i szlaków wodnych, budową obiektów infrastruktury wodnej. Problematyka zgromadzonych archiwaliów w przeważającej części dotyczy rzek: Brdy, Noteci oraz Kanału Bydgoskiego, zaś ze względu na położenie geograficzne w nieco mniejszym stopniu związana jest z Wisłą.

Bydgoskie vistulana pochodzą z różnych okresów chronologicznych. Ciekawostką stanowią najstarsze, z XVI-XVII w., akta cechu szyprów, sterników i pomagrów w Bydgoszczy. Znajduje się w nich pierwszy przywilej, który cech otrzymał w 1487 r. od starosty bydgoskiego Andrzeja Kościeleckiego. Po działalności cechu pozostał dokument królewski Władysława IV z 1635 r., potwierdzający nadane wcześniej prawa w związku ze sporem między obywatelami miasta a starszymi cechu. Dwie księgi zawierają ewidencję członków i protokoły posiedzeń z lat 1592-1766. Część przywilejów bractwa zachowała się jako odpis w spisanej w XIX w. księdze przywilejów miasta Bydgoszczy³.

W archiwaliach z okresu staropolskiego Wisły dotyczą częściowo akta trzech wsi związanych z osadnictwem ołęderskim: Łęgnowa, Otorowa i Przyłubia. Są one najstarszą częścią dokumentacji osadnictwa ołęderskiego. Zachował się kontrakt lokacyjny z 3 stycznia 1594 r., na mocy którego Maciej Przyłubski wydzierżawił wieś Przyłubie osadnikom ołęderskim. Większość zachowanych akt wsi pochodzi jednak z lat zaboru pruskiego. Obok kopii przywilejów dla osadników są w nich m.in. umowy kupna-sprzedaży, sprawy sądowe, szkolne, kościelne i kontrybucje, a także sprawy promu przez Wisłę oraz utrzymania brzegów rzeki i strumieni⁴. Odpisy przywilejów i inne dokumenty dla ołędrów, a właściwie mennonitów, osiedlających się na terenach nadwiślańskich w okolicach Nowego, Grudziądza i Świecia zachowały się w aktach gruntowych Sądu Grodzkiego w Nowem.

Zachowały się także cztery tomy akt Ernsta Conrada Petersona, inspektora budownictwa wodnego i Kanału Bydgoskiego w latach 1801-1815⁵.

Bydgoskie vistulana to archiwalia różnorodnej proveniencji zespołowej. Większość z nich stanowi część akt organów administracji państwowej ogólnej

² zob. szerzej, Informator o zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy, red. M. Dereszyńska-Romaniuk, Bydgoszcz 2013.

³ APB, Cech szyprów, sterników, pomagrów w Bydgoszczy, sygn. 1-3.

⁴ APB, Akta wsi Przyłubie, sygn. 1

⁵ APB, Spuścizny i kolekcje-Ernst Conrad Peterson, sygn. 1-4.

II lub I instancji: Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Toruniu (1919-1939), Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy (1945-1950), starostw powiatowych z okresu zaboru pruskiego, okupacji (Landratsamt), międzywojennych oraz powojennych z lat 1945-1950. Podobne w charakterze są akta urzędów domenalno-rentowych z lat 1771-1873 w Świeciu i Nowem. W kolejną grupę wyodrębniają się archiwalia wytworzone przez organy administracji państwowej specjalnej – wodnej: Inspekcję Budownictwa Wodnego (Wasserbauinspektion) i Urząd Budownictwa Wodnego (Wasserbauamt) z lat 1779-1920 oraz okupacyjny Urząd Dróg Wodnych (Wasserstrassenamt). Pierwsze dwa z wymienionych urzędów były organami Królewskiej Rejencji w Bydgoszczy, wyspecjalizowanymi w sprawach budownictwa wodnego. W zakresie ich kompetencji znalazły się sprawy nadzoru nad Kanałem Bydgoskim, Notecią, Brdą oraz lewym brzegiem Wisły (w obrębie Rejencji Bydgoskiej). Urząd Dróg Wodnych przejął kompetencje polskich urzędów dróg wodnych z lat 1920-1939, organów administracji państwowej podległych Wydziałowi Dróg Wodnych UWP w Toruniu. Z jego nadzoru wydzielono głównie kwestie dotyczące Wisły. Materiały poświęcone wspomnianej problematyce dotyczą rzeki ocenianej w systemie dróg wodnych Wisła – Odra.

Archiwalia tematycznie związane z Wisłą zachowały się także w aktach Wydziału Powiatowego w Świeciu. Vistulana występują również w przechowywanych w zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy aktach magistratów oraz zarządów miejskich pruskich i międzywojennych: w Fordonie, Świeciu, Solcu Kujawskim, Nowem. Powstały w wyniku wykonywanych funkcji nadzorczych i samorządowych władz ośrodków miejskich, których nadwiślańskie położenie decydowało o kierunku i dynamice rozwoju. Nieco odmienne w charakterze, choć dotyczące omawianego zagadnienia, są akta Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego działającej przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy w latach 1950-1975. Materiały te są świadectwem planowanych zamierzeń gospodarczych związanych z użytkowaniem Wisły.

Niezwykle interesująca jest dokumentacja aktowa działalności spółki akcyjnej Lloyd Bydgoski – Bromberger Schleppschiffahrt A.G. Zachowane materiały to archiwalia pochodzące z okresu okupacji niemieckiej. Stanowią ilustrację działalności firmy typowo żeglugowej, zajmującej się między innymi budową jednostek pływających, frachtem, flisowaniem, holownictwem.

Uzupełnieniem wymienionych materiałów są akta rejestru żeglugowego Sądu Obwodowego w Bydgoszczy. Z żeglugą wiślaną częściowo są związane akta Rejestru Sądu Powiatowego w Bydgoszczy z lat 1888-1960 (255 j.a.) oraz akta Zrzeszenia Właścicieli Berek i Holowników Żeglugi Śródlądowej Centrala

w Bydgoszczy z lat 1934-1956 (97 j.a.).

Bliższa analiza zawartości akt związanych tematycznie z Wisłą, stanowiących część zaprezentowanych zespołów archiwalnych, pozwala na wyodrębnienie kilku zagadnień. Należą do nich:

1. Budownictwo wodne i mosty
2. Regulacja rzeki, utrzymanie szlaków wodnych
 - 2.1. Żegluga i komunikacja promowa
 - 2.2. Powódzie i zalodzenie
 - 2.3. Rybołówstwo
3. Organizacje i towarzystwa żeglugowe

1. Budownictwo wodne i mosty

Wiele archiwaliów o tematyce wiślanej jest związanych z problematyką budownictwa wodnego. Przeważają wśród nich akta dotyczące budowy mostów i dróg dojazdowych oraz przepraw promowych, a także materiały związane z budową portów i przystani. Interesujące są akta wspomnianego już Urzędu Budownictwa Wodnego. Jego dokumentacja zawiera kompletne materiały dotyczące budowy portu w Brdujściu – ważnego punktu przeladunkowego i komunikacyjnego na szlaku Brda – Wisła. Część z nich dotyczy pobliskiego portu drzewnego w Łęgnowie, istotnego ze względu na masowo odbywający się tam spław drewna. Wspomniane archiwalia obrazują zagospodarowanie i wykorzystanie przestrzeni wodnej obu obiektów⁶. Osobnym problemem w związku z Wisłą była budowa mostów przez rzekę. Najstarszą dokumentacją w zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy są materiały dotyczące budowy tzw. mostu łyżwowego w Grudziądzu z lat 1791-1836⁷. Budownictwu mostów poświęconych jest wiele poszytów pochodzących z Wydziału Dróg Wodnych Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego. Materiały dotyczące firmy zachowały się częściowo w aktach Sądu Powiatowego w Bydgoszczy (1920-1939) oraz aktach m. Bydgoszczy (1920-1939). Badacz zainteresowany tą problematyką ma do dyspozycji kompletną dokumentację budowy mostu przez Wisłę w Toruniu. Typowe materiały aktowe wzbogacają niezwykle liczne rysunki techniczne odnoszące się do niemalże wszystkich części omawianej budowli. Rozrysowano bowiem w sposób drobiazgowy obok drobnych detali konstrukcyjnych także całe elementy, np. przęsła mostu, wszelkie instalacje itp. Akta UWP w Toruniu gromadzą również materiały dotyczące budowy i utrzymania portów i przystani w Toruniu, we Włocławku,

⁶ Wspomnianej problematyki dotyczy kilkadziesiąt j.a. z zespołu Urząd Budownictwa Wodnego w Bydgoszczy.

⁷ APB, Urząd domenalno-rentowy w Świeciu, sygn. 56.

Grudziądu, Korzeniewie. Dokumentacja aktowa poświęcona budowie portów zachowała się także dla portu i przeladowni w Nowem z lat 1902-1912. Składają się na nią kosztorysy robót i materiałów budowlanych oraz korespondencja w sprawie wykonania prac. W aktach UWP w Toruniu zachowały się również materiały hydrologiczne i meteorologiczne, sporządzone na potrzeby budowy mostu w Chelmnie. Nieco uboższą dokumentację posiada most w Fordonie. Dotyczy ona z reguły problemów związanych z utrzymaniem obiektu, remontami i ruchem kolejowym. W dokumentację związaną z mostami przez Wisłę obfitują także akta powojennego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy z lat 1945-1950. Archiwalia te dotyczą na ogół odbudowy obiektów zniszczonych wskutek działań wojennych lub też budowy nowych, istotnych dla komunikacji. W aktach tych znajdują się także materiały dotyczące budowy portu rzeczno-godunowego w Toruniu. Uzupełniają je sprawozdania z poczynionych inwestycji⁸.

2. Regulacja rzek, utrzymanie szlaków wodnych.

Wśród dokumentacji przechowywanej w Archiwum Bydgoskim, a dotyczącej Wisły, liczną grupę stanowią akta odnoszące się do żeglugi, a także do wylewów rzeki, zalodzenia oraz prowadzonych profilaktycznie obserwacji stanów wody i gromadzenia się kry. W skromniejszym stopniu zachowały się archiwalia dotyczące rybolóstwa.

Akta związane z Wisłą obrazują również, choć w znacznie węższym zakresie, działania mające na celu przeobrażenie rzeki w nowoczesną arterię wodną. Celom tym podporządkowane zostały przeprowadzane systematycznie prace regulacyjne, pogłębianie koryta rzeki, umacnianie brzegów, budowa stopni wodnych. Problemy z tym związane ujawnia dokumentacja zarówno XIX-wieczna, jak i powstała po II wojnie światowej. W aktach Urzędu Budownictwa Wodnego (Wasserbauamt) znalazły się zestawienia robót regulacyjnych Wisły w obrębie Rejencji Bydgoskiej w latach 1896-1897. Zawierają one także wykazy budowli wodnych, usytuowanych na podległym urzędowi odcinku Wisły⁹.

Wspomnianej problematyce poświęcone są także akta UWP w Toruniu. Zawierają korespondencję z lat 1937-1938 z Radą Portów i Dróg Wodnych w Gdańsku w sprawie projektowanej regulacji dodatkowej Wisły od Cypla Mątewskiego do jej ujścia. Uzupełniają je preliminarze budżetowe na wykonanie powyższych prac. Inny poszyt dotyczy regulacji 30-kilometrowego odcinka Wisły na obszarze

⁸ APB, Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu, sygn. 18108; tamże, Wydział Powiatowy w Świeciu, sygn. 296-297; tamże, Akta miasta Nowego, sygn. 606; tamże, Starostwo Powiatowe w Bydgoszczy, sygn. 313; tamże, Urząd Wojewódzki Pomorski w Bydgoszczy, sygn. 2935, 2944.

⁹ APB Urząd Budownictwa Wodnego w Bydgoszczy, sygn.

byłego powiatu lipnowskiego. Akta UWP w Toruniu zawierają także dokumentację dotyczącą odbioru prac regulacyjnych Wisły na obszarze zarządów wodnych w Toruniu, Chełmnie i Tczewie, a obok nich programy roczne planowanych robót. Jedna z teczek mieści w sobie przepisy ogólne dotyczące wymienionych prac. Zachowały się także sprawozdania z sondowania Wisły na odcinku Toruń – Chełmno – Tczew¹⁰. Prace związane z budową szlaku Odra – Wisła podjęła także administracja okupacyjna. W aktach Urzędu Dróg Wodnych w Bydgoszczy zachowały się projekty odcinka Noteć – Wisła. Przewidywał on przeprowadzenie badań geologicznych, plantowanie, regulację Wisły i jej dopływów. Koszt zamierzenia obliczony został na 100 tys. RM. Konieczność podjęcia tych kosztownych prac motywowano ideą budowy nowoczesnej sieci dróg wodnych, ważnej z punktu gospodarczego¹¹. Dzieło budowy nowoczesnej sieci dróg wodnych podjęła także powojenna administracja. Regulacją Wisły zajęła się również Wojewódzka Komisja Planowania Gospodarczego. Wytworzone przez nią akta to plany perspektywiczne, koncepcje dotyczące zarówno regulacji Wisły, jak i budowy stopnia wodnego we Włocławku z lat 1958-1967. Uzupełnieniem tych materiałów jest wyczerpująca statystyka fizyczno-geograficzna dolnej Wisły w rejonie Włocławka¹².

2.1. Żegluga i komunikacja promowa

Najbardziej reprezentatywnym zespołem archiwalnym, zawierającym materiał dotyczący żeglugi m.in. po Wiśle, są akta Towarzystwa Akcyjnego Lloyd Bydgoski – Bromberger Schlepsschiffahrt A.G. Ta stosunkowo duża i prężnie działająca firma rozbudowywała się ustawicznie, prowadząc ożywioną działalność. W okresie prosperity dysponowała 25 jednostkami pływającymi (parowce, frachtowce, berlinki, szkuty węglowe). Flota Lloyda odbywała rejsy po Wiśle do Gdańska (gdzie znajdowała się filia firmy), zarówno w ruchu handlowym, jak i pasażerskim. Oprócz żeglugi handlowej i pasażerskiej zajmowała się holownictwem i flisowaniem. W związku z działalnością firmy rozbudowywano magazyny, nabrzeża, przeladownie. We własnej stoczni powstawały nowe statki, zasilające flotę spółki. Dokumentacja aktowa towarzystwa przechowywana w Archiwum Bydgoskim stanowi ilustrację jego działalności. Obok szczegółowych sprawozdań z działalności spółki materiały obfitują w dokumentację finansową. Akta gromadzą także taryfy opłat za przewozy, materiały statystyczne dotyczące frachtu, pozwalające na jego analizę i ocenę. Z tego względu cenne są rozliczenia przewozowe statków, uwzględniające tonaż i osiągnięte zyski. Uzupeł-

¹⁰ APB, UWP w Toruniu, sygn. 18060, 18114-18116, 21000.

¹¹ APB, Urząd Dróg Wodnych w Bydgoszczy, sygn. 85=86.

¹² APB-PWRN w Bydgoszczy, sygn. 62, 197, 225,-226, 345.

niają je umowy z kontrahentami, np. PKP¹³. Ustalenia dotyczące użytkowania portu i opłat z tym związanych znalazły miejsce w aktach miasta Nowego z lat 1906-1912¹⁴.

Materiały dotyczące żeglugi po Wiśle gromadzi także Wydział Dróg Wodnych UWP w Toruniu (1920-1939). Z racji administracyjnego charakteru urzędu akta te posiadają swoistą specyfikę. Na zainteresowanie zasługują bez wątpienia materiały związane z przejęciem taboru pływającego z rąk pruskich. Są to rejestry statków zatrzymanych przez Polskę po rozejmie i zajęciu Pomorza w 1920 r. Ciekawe są zachowane teksty umów: polsko-niemieckiej dotyczącej tranzytu na wodach śródlądowych oraz polsko-czeskiej o żegludze na wodach śródlądowych z lat 1933-1936. Kompetencje organu nadzorczego przesądziły o tym, że w aktach urzędu spotkać można liczne wnioski o wydanie patentów dla statków i żeglarskich, rejestry taboru żeglugi śródlądowej, atesty techniczne rejestrowanych jednostek. Wzbogacają je projekty i kosztorysy na budowę i rozmaite przeróbki różnych typów statków, a także zamówienia na wykonanie łodzi powierzone stoczniom, np. wspomnianemu Lloydowi Bydgoskiemu. Niektóre poszyty gromadzą akta dotyczące oceny fachowości pracowników floty śródlądowej¹⁵.

Materiały związane z żeglugą po Wiśle zachowały się także w aktach miasta Nowego z lat 1906-1920. Złożyła się na nie dokumentacja zakupu przez magistrat parowca o nazwie „Neuenburg”, którego budowę zlecono niemieckiej firmie „Bracia Wiemann” (Gebr. Wiemann-Brandenburg Havel). Parowiec ów miał zapewnić połączenie drogą wodną Nowego z Chełmnem. Zgromadzone materiały to przede wszystkim oferty różnych firm na budowę i instalację statku oraz atest dla projektu technicznego statku, zwłaszcza kotła parowego, wydany przez oddział grudziądzki zachodniopruskiego związku nadzoru nad kotłami (Westpreussische Verein zur Überwachung vom Dampfkesel-Nebenstelle Graudenz). Notabene statek ten po odzyskaniu niepodległości w 1920 r. nazwano „Nowe”, a następnie w 1921 r., po odsprzedaży Polskiemu Towarzystwu Żeglugi Morskiej i Recznej, otrzymał nazwę „Bałtyk”. W aktach Nowego z lat 1902-1911 znalazła odzwierciedlenie propozycja uruchomienia regularnej linii wodno-parowej Nowe – Grudziądz¹⁶.

W mniejszym stopniu spraw żeglugi wiślanej dotyczą poszyty zachowane w aktach miast. Rejestr taboru pływającego w mieście Solec Kujawski z lat 1931-1939 odnotowuje 30 jednostek pływających najrozmaitszego przeznaczenia. Obok promy figurują tam łodzie towarowe, gospodarskie, ratunkowe itp. Rejestr ten uwzględnia dane techniczne łodzi, ich tonaż i zdolności przewozowe¹⁷.

¹³ APB, Lloyd Bydgoski, sygn.; tamże, Akta miasta Bydgoszczy, sygn. 3752.

¹⁴ APB, Akta miasta Nowego, sygn. 606.

¹⁵ APB, UWP w Toruniu, sygn. 17711.

¹⁶ APB, Akta miasta Nowego, sygn. 606-607.

¹⁷ APB, Akta miasta Solca Kujawskiego, sygn.. 1472.

Ograniczona liczba mostów zdecydowała o istotnej roli komunikacyjnej, jaką spełniały przeprawy promowe. Akta dotyczące ruchu po Wiśle zdają się ten stan rzeczy potwierdzać. Dotyczą przepraw promowych: w Nowem na trasie Nowe – Rybactwo, pomiędzy Fordonem i Ostromeckiem oraz Solcem Kujawskim i Czarnewem, pochodzące z XIX-XX w. akta związane z przeprawami promowymi to materiał stosunkowo jednorodny, dotyczący z reguły nakładów finansowych, poniesionych przez miasta w związku z budową samego promu, przygotowania nabrzeży i budowy przystani. Część ze wspomnianych materiałów dotyczy praw własności, ewentualnie dzierżawy przewozu promem i wynikających na tym tle sporów. Wiele z nich to taryfy opłat za świadczone przewozy oraz regulaminy funkcjonowania promu, nierzadko akta powstałe w wyniku sprawowanego nadzoru nad stanem technicznym sprzętu pływającego, bezpieczeństwem i ochroną przewożonych osób i towarów. Dość liczne są projekty techniczne, konstrukcyjne i wyposażenia promu. Część akt dotyczy kosztów związanych z zaopatrzeniem w benzynę, użytkowania i dokonywanych napraw i remontów.

2.2. Powodzie i zalodzenia

Wspomniana problematyka pojawia się w zasadzie we wszystkich aktach związanych pośrednio lub bezpośrednio z rzeką. Najliczniejsze są materiały dotyczące pomiarów wód, powodzi i powstałych na ich skutek zniszczeń. Omawiane akta to przede wszystkim notowania wodowskazów, zarówno w rejonie administracyjnym urzędu kontrolującego, jak i na całym biegu Wisły. Odnotowywano zatem stan wód od początku XIX w. po rok 1949, od Krakowa począwszy przez Zawichost, Warszawę, Modlin, Płock, Toruń, Fordon, Chełmno, Grudziądz, Tczew. W nieco mniejszym zakresie, bo ograniczonym do terenów nadwiślańskich Pomorza, adnotacje te objęły stopień zamarznięcia i niebezpieczeństwa tworzenia się zatorów lodowych¹⁸.

Na zainteresowanie zasługują również zestawienia stanów charakterystycznych Wisły oraz sprawozdania ze stacji wodowskazowych dotyczące obserwacji Wisły z lat 1920-1938. Równie bogaty i obszerny chronologicznie jest materiał o prowadzeniu akcji przeciwpowodziowej. Stanowią go rozmaite rozporządzenia, przepisy i instrukcje, co do sposobu prowadzenia akcji ratunkowej podczas powodzi, sprawozdania sytuacyjne z obszarów objętych wylewem rzeki, rejestry poniesionych szkód, wnioski o odszkodowania, organizowanie się komitetów przeciwpowodziowych niosących niezbędną pomoc. Część materiałów dotycząca tej problematyki ilustruje wysiłki w celu zabezpieczenia przed powodzią przez

¹⁸ APB, Urząd Budownictwa Wodnego w Bydgoszczy, sygn. 70, 110; tamże, UWP w Toruniu, sygn. 17711.

obwałowanie Niziny Kwidzyńskiej i Świeckiej, budowy i remonty grobli, umocnienie brzegów Wisły¹⁹.

2.3. Rybolówstwo

Niektóre z akt dotyczących Wisły przechowywane w zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy poświęcone są rybolówstwu. Poszyt zachowany w aktach Nowego zawiera materiał dotyczący nadzoru, udzielania koncesji na połów, kontroli łodzi rybackich. Podobny w typie materiał zachował się w aktach Starostwa Powiatowego w Świeciu z lat 1920-1939. Zgromadzona tam dokumentacja to wnioski o wpis do ksiąg wodnych, uprawniającej do podjęcia rybackiego rzemiosła²⁰.

3. Organizacje i stowarzyszenia żeglugowe

Sporadycznie akta związane z Wisłą dotyczą działalności organizacji i stowarzyszeń zajmujących się zagospodarowaniem rzeki. Do takich należał Weichsel-schiffahrts-Verein z siedzibą w Gdańsku, stawiający sobie za cel utworzenie z Wisły nowoczesnej drogi handlowej. Akta Nowego zawierają fragmentaryczne niestety informacje na temat istnienia placówki tego towarzystwa w Nowem. Podobnie skromne udokumentowanie znajduje działalność oddziału Ligi Morskiej i Rzecznej w Świeciu, instytucji powołanej do propagowania rozwoju dróg wodnych, portów i żeglugi. Pewnym uzupełnieniem mogą być akta Wydziału Społeczno-Politycznego UWP w Toruniu, sprawującego nadzór nad działalnością różnego typu stowarzyszeń i związków²¹.

Oprócz dokumentacji aktowej dotyczącej Wisły w zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy znajdują się materiały kartograficzne oraz dokumentacja techniczna związana z omawianą problematyką. Stanowi ją głównie dokumentacja techniczna oraz plany i mapy będące częścią zespołu UWP w Toruniu, a także mapy tworzące kolekcje. Wśród nich na wyróżnienie zasługuje niezwykle liczna (kilkadziesiąt jednostek archiwalnych) dokumentacja techniczna budowy mostów przez Wisłę w Toruniu, Chełmnie, Fordonie i Tczewie. Ciekawa wydaje się także mapa rzeki Wisły (Weichsel-Strom-Karte) obejmująca odcinek od Nieszawy do Tczewa. Tworzy ją 50 sekcji w skali 1:5000. Kolekcja pozwala na prześledzenie ukształtowania linii brzegowej wspomnianej części rzeki. Istotnym walorem mapy są naniesione oznaczenia szlaku żeglugowego. Część map zgromadzonych w Archiwum Bydgoskim pochodzi z okresu powojennego, a wykonana została w związku z budową stopnia wodnego we Włocławku.

¹⁹ APB, UWP w Toruniu, sygn. 14228.

²⁰ APB, Akta miasta Nowego, sygn. 28; tamże, Starostwo Powiatowe w Świeciu, sygn. 1846

²¹ APB, Akta miasta Nowego sygn. 85; tamże, Akta miasta Świecia, sygn. 150.

Wisła jako temat pojawia się także w zbiorach fotograficznych. Są między innymi zdjęcia Wisły w okolicach Fordonu i mostu wybudowanego tam w 1893 r. Na szczególną uwagę w bydgoskiej dokumentacji fotograficznej Wisły zasługują zdjęcia z albumu nieznanego fotografa z początku XX w., z jego podróży parowcem Wisłą z Brdyujścia do Gdańska, a następnie dalej na Hel i do Sopotu.

Usystematyzowana prezentacja archiwaliów dotyczących dolnej Wisły przechowywanych w zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy przekonuje, iż są one specyficzne, często fragmentaryczne, nieobejmujące całości zagadnienia. Stanowiąc jednak mogą cenne uzupełnienia materiałów o znaczeniu podstawowym, przechowywanych w innych archiwach.

Vistulana in the resources of the National Archives in Bydgoszcz

keywords: National Archives, Bydgoszcz, archives, Vistula

Summary

Among archival documents contained in the collections of the National Archives in Bydgoszcz our attention is focused on rather numerous archival materials regarding an extensive issue of water and waterworks-drainage systems. It regards the Brda and Noteć Rivers as well as the Bydgoszcz Canal, and to a lesser degree the Visula River. The Bydgoszcz archives and objects related to the Vistula, called Vistulana, come from various chronological periods. The oldest, dating back to the 16th and 17th centuries, are documents of the guild of skippers, steersmen and helpers in Bydgoszcz. The Vistula is mentioned in old-Polish foundation charters of the local Hollander villages, namely Łęgnowo, Otorowo and Przyłubie. Materials related to the Vistula are archives of varied origins. The majority of them are documents issued by first- and second-level general and special state administration, including the District Government in Bydgoszcz, the Office of Hydraulic Engineering in Bydgoszcz, the Pomeranian Regional Office in Toruń and archives from other Pomeranian towns. Most frequently, they concern the following matters: hydraulic engineering and bridges, regulation of river flow, maintenance of waterways, navigation and ferry service, floods and ice jams, fishing, sailing organizations and associations.

Urkunden über den Fluss Wisła (die Weichsel) – “Vistulana” – in den Sammlungen des Staatsarchivs in Bydgoszcz

Schlüsselwörter: Staatsarchiv, Bydgoszcz, Archivalien, Wisła

Zusammenfassung

In den Archivalien des Staatsarchivs in Bydgoszcz verdienen ziemlich viele der Wasser- oder Wasser- und Meliorationsproblematik im weitesten Sinne gewidmete Archivalien Beachtung. Dies bezieht sich auf die Flüsse: die Brda (die Brahe), die Noteć (die Netze) und den Bromberger Kanal, in geringerem Maße knüpft dieses Thema an die Wisła (die Weichsel) an. Die in Bydgoszcz gesammelten Urkunden über den Fluss Wisła – “Vistulana” – stammen aus verschiedenen chronologischen Zeiten. Die ältesten Urkunden, aus dem 16. und 17. Jahrhundert, sind Schriftstücke der in Bydgoszcz tätigen Gilde der Schiffer, Steuerleute und Mithelfer. Urkunden von drei durch Hauländer angelegten Dörfern: Łęgnowo, Otorowo und Przyłubie betreffen die Wisła in der altpolnischen Zeit. Die der Wisła gewidmeten Materialien stellen Archivalien verschiedener Provenienz dar. Die meisten davon sind Urkunden der Organe der allgemeinen Staatsverwaltung und der Sonderstaatsverwaltung zweiter oder erster Instanz, u. a. des Regierungsbezirks von Bydgoszcz, des Amtes für Wasserbau in Bydgoszcz und des Woiwodschaftsamt von Pommern in Toruń sowie die Anlegungsurkunden der Städte in Pommern. Meistens beziehen sie sich auf folgende Themen: Wasserbau und Brücken, Flussregulierung, Instandhaltung von Wasserstraßen, Fährschiffahrt und -verkehr, Hochwasser und Vereisung, Fischerei, Schifffahrtsorganisationen und -vereine.